

ANNE-BEBEK ETKİLEŞİMİ ÇOK EKSENLİ DEĞERLENDİRME (ABEÇED): GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİĞİ

Koray KARABEKİROĞLU*, Şebnem KUŞÇU-ORHAN**
Zehra BABADAĞI***, Zeynep YILDIRIM****, Kemal KUŞÇU*****
Emel ALTUNCU*****, İpek AKMAN*****

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada, laboratuvar ortamında anne ve 1-2 yaşındaki çocuğu arasındaki etkileşimi değerlendirmek ve niteliğini puanlamak amacıyla geliştirilen "Anne-bebek etkileşimi çok eksenli değerlendirme" (ABEÇED) isimli aracın geçerlilik ve güvenilirlik bulgularının incelenmesi amaçlanmıştır. **Yöntem:** Katılımcılar 12-24 aylık (ort=16.74±4.2 aylık; [erkek, n=21; kız, n=19]) 40 çocuk ve annelerinden oluşmaktadır. Video görüntüleme beş bölümden (serbest oyun, birlikte toplama, anket doldurumu, yapılandırılmış oyun ve ayrılma-kavuşma) oluşmaktadır. Hem anne hem de çocuk (1=çok kötü, 5=çok iyi) her bir madde için 1-5 arasında olacak şekilde 10 maddede iki farklı puanlayıcı tarafından puanlanmışlardır. Bu on madde içinde; fiziksel katılım, duygusal katılım, zevk alma, yanıtılık, karşılıklık, ortak dikkat, serbestlik sağlama, uyuma yönelik esneklik, destek olma ve kabullenme yer almaktadır. **Sonuçlar:** ABEÇED skorlarının kişiler arası güvenilirliği (anneler, $\rho=0.33$, $p<0.05$; çocuklar, $\rho=0.55$, $p<0.001$; toplam, Spearman's $\rho=0.52$, $p=0.001$) iyi ile mükemmel arası bulunmuştur. ABEÇED-anne puanları çocuğun Bayley mental ve motor gelişim skorları ile pozitif yönde ve Kısa 1-3 yaş sosyal duygusal değerlendirme ölçeği (K1/3-SDD) sorun puanları ile ters yönde anlamlı korelasyon göstermiştir. Ek olarak, ABEÇED-çocuk skorları K1/3-SDD beceri ve Bayley mental gelişim skorları ile anlamlı korelasyon göstermiştir. **Tartışma:** Bu bulgular ABEÇED'in geçerli ve güvenilir olduğunu desteklemektedir. Anne-çocuk etkileşimini farklı klinik durumlarda ve yaşlarda (ör, 2-4 yaş) değerlendirmek için ABEÇED'in kullanılacağı yeni çalışmalar ABEÇED'in geçerlilik, güvenilirlik ve kullanılabilirliği için ek bulgular ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anne-çocuk, etkileşim, ABEÇED

SUMMARY: MOTHER-TODDLER INTERACTION- MULTIAxIAL ASSESSMENT (MTI-MAXA): VALIDITY and RELIABILITY STUDY

Objective: We aimed to investigate psychometric properties of the instrument "Mother-toddler interaction- multiaxial assessment"(MTI-MAXA) which was developed to assess and rate the quality of interaction between mothers and their infants of 1-2 years of age, within a laboratory setting.. **Method:** The sample included forty (mean age=16.74±4.2 [12-24] months; [male, n=21; female, n=19]) toddlers and their mothers. The videotaping included five sections (free play, tidy up, questionnaire, structured play, and separation-reunion). Both toddlers and their parents were scored over ten items on a five-graded (1=very bad to 5=obviously sufficient) Likert type scale in MTI-MAXA, by two blinded researchers. Ten items assessed via the instrument were; physical involvement, affective expressiveness, pleasure, responsiveness, reciprocity, joint attention, non-intrusiveness, adaptive flexibility, support, and acceptance. **Results:** Interrater reliability of the MTI-MAXA scores (mothers, $\rho=0.33$, $p<0.05$; toddlers, $\rho=0.55$, $p<0.001$; total, Spearman's $\rho=0.52$, $p=0.001$) were within good to excellent range. MTI-MAXA-maternal scores were significantly correlated with Bayley mental and motor scores, while inversely correlated with Brief-infant & toddler Social-emotional assessment scale (BITSEA)-problem scores of toddlers included in the study. In addition, MTI-MAXA-toddler scores were significantly correlated with BITSEA-competence and Bayley-mental scores of the toddlers. **Discussion:** These findings might support that MTI-MAXA is a valid and reliable tool. Future studies that would use MTI-MAXA to assess mother-toddler interaction in different clinical settings and apply the instrument to children with different age groups (e.g., 2-4 year-old) might possibly better accumulate a larger array of findings for MTI-MAXA, in terms of its reliability, validity, and utility.

Key words: Mother-toddler, interaction, MTI-MAXA

*Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Anabilim Dalı, Samsun

**Psikolog, Çizgi Danışmanlık, İstanbul

***Uzm. Dr., Kayseri Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi, Kayseri

****Uzm. Dr., İğdır Devlet Hastanesi, Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi, İğdir

*****Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, İstanbul

*****Doç. Dr., Konak Hastanesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları, Gebze-Kocaeli

*****Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul

GİRİŞ

Çocuklukta ya da yaşamın ileriki yıllarında psikopatoloji gelişiminde erken çocukluk dönemi deneyimlerinin, özellikle de bebeğin birincil bakım vereni ile etkileşim niteliğinin önemi uzun yıllardır vurgulanmaktadır. Özellikle annenin bebeğin uyarılarına/mesajlarına uygun, ince

Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi : 24 (1) 2017

ayarlı şekilde yanıt verebilmesinin bebeğin duygu denetimi ve duygusal paylaşım/eşduyumu yapabilmesi için son derece önemli olduğu ifade edilmektedir (Emde 1989, Field 1994, Thompson 1994). Çocuğun özerkliğini kazanması ve otonom bir şekilde oyun oynayabilmesi, çevresini güvenle keşfedebilmesi için temel bakım verenin "sessiz bir destek atmosferi" sağlamasının önemi üzerinde durulur (Ziv ve ark. 2000). Erken çocukluk dönemindeki yakın ilişkilerin önemi çok uzun süredir bilinmesine karşın, bu dönemdeki anne-çocuk etkileşimi ve psikopatoloji ilişkisi ile ilgili yaklaşımlar çoğunlukla geriye dönük desene sahip araştırmalara ve kuramsal modellere dayanmaktadır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, anne-bebek etkileşimini nesnel ölçütlere göre incelemeye yönelik yapılandırılmış değerlendirme yöntemleri geliştirilmeye başlanmıştır. Özellikle Bowlby'nin bağlanma teorisi üzerine odaklanan Ainsworth (1967) bebeklerde üç temel bağlanma örüntüsü (a=kaçıngan, b=güvenli, c=ikircikli) tanımlamıştır (Ainsworth ve ark. 1978). Bu tanımlamada "yabancı durum" (strange situation) yöntemi değerlendirme aracı olarak kullanılmıştır. Yabancı durum yönteminde çocuk annesiyle oyun oynarken odaya yabancı biri girer, daha sonra anne odadan ayrılır ve çocuk yabancı ile yalnız kalır ve sonrasında anne odaya geri döner. Ardışık olarak çocuğun farklı bireylerle birlikte zaman geçirdiği bu yöntemle çocuğun özellikle annesinden ayrılması ve yeniden kavuşması durumlarındaki davranışları ve tepkileri gözlenir. Bu gözlem ile çocuğun hangi tür bağlanma örüntüsüne sahip olduğu yorumlanır.

Daha sonraları anne-bebek etkileşimini daha ayrıntılı gözlemek için yarı-yapılandırılmış bir inceleme yöntemi olan Crowell gözlemi geliştirilmiştir (Crowell ve Feldman 1988). Crowell gözlemi "serbest oyun", "oyuncak toplama", "oyun görevleri", "ayırılma-kavuşma" bölümlerinden oluşur ve yaklaşık 45 dakika sürer. Tüm süreç boyunca "annenin serbest oyun sırasında acemilik çekip çekmediği", "bebeğin başlattığı

oyunu anlayıp sürdürebilmesi", "bebeğin verdiği ipuçlarına (mesajlara) duyarlı olabildiği düzeyi", "annenin yüz ifadesi ve ses tonu ile sevgisini yansıtabilmesi" gibi yüzden çok sayıda madde dikkate alınarak bir puanlama yapılır.

Günümüzde anne-bebek etkileşimini değerlendirmek için hâlen çok sık kullanılan bir diğer yöntem de "duygusal ulaşılabilirlik" (emotional availability) değerlendirmesidir. Duygusal ulaşılabilirlik ölçekleri Biringen ve arkadaşları (1993) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçekler bakım veren-çocuk ikilisi arasındaki etkileşimin karşılıklı yanıt verebilme ve bu ilişkiden haz alabilme düzeylerine odaklanır. Annenin duyarlılığı, yapılandırıcılığı/giriciliği ve hostilitesi ve çocuğun yanıtlılığı ve katılımı olmak üzere beş boyutta değerlendirme yapılır. Ancak bu boyutları yorumlamak için önerilen yapılandırılmış bir görüşme/oyun formatı yoktur. Ayrıca bu değerlendirmede anne ve çocuk ayrı ayrı ele alınmaz. Bu nedenlerle elde edilen puanlamalar kimi zaman oldukça öznel ve indirgeyici olabilmektedir.

Yine de tüm bu yöntemler standart bir değerlendirme yöntemi ile anne-bebek arası etkileşimi ve bağlanma örüntüsünü incelemeyi kolaylaştırmıştır. Ancak, günümüze kadar yapılan çalışmalarda ve kullanılan değerlendirme araçlarında anne-bebek arası etkileşimin içeriğinde yer alan unsurların ve etkileşimin farklı boyutlarının puanlaması yeterince incelenmemiştir. Ayrıca etkileşim sadece bir bütün olarak ele alınmış ve bu ilişki ve etkileşime annenin ve bebeğin birbirinden ayrı bireysel katkısı ele alınmamıştır. Bu nedenle günümüzde erken dönemde anne-bebek etkileşiminin daha ayrıntılı olarak puanlandığı, geçerli ve güvenilir yöntemlere halen gereksinim vardır.

Anne-bebek etkileşimi çok eksenli değerlendirme (ABEÇED) 1-2 yaşlarındaki bebeklerle anneleri arasındaki etkileşimin niteliğinin laboratuvar ortamında incelenmesi ve etkileşimin

yapıtaşlarının puanlanmasına dayalı özgün bir yöntemdir. Henüz geliştirilme aşamasındadır. Günümüze kadar sadece bir uluslararası kongrede poster sunumu ile ön bulguları yayımlanmıştır (Karabekiroğlu ve ark. 2012). Bu çalışmada, ABEÇED'in geçerlilik ve güvenilirliği araştırmasının bulgularının sunulması hedeflenmiştir.

YÖNTEM

Örnekleme

Katılımcılar 40 çocuk (ort=16.74±4.2 [12-24] aylık; 19 kız, 21 erkek) ve annelerinden oluşmaktadır. Bu çalışmadaki katılımcılar preterm ve term bebeklerin anneleriyle olan etkileşiminin karşılaştırıldığı ve yayımlanmış olan bir diğer çalışmanın katılımcılarından oluşmaktadır (Karabekiroğlu ve ark. 2015). Bu çalışma Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi çocuk sağlığı ve hastalıkları polikliniğinde takipli hastalarla yapılmıştır ve yerel etik kurul tarafından onaylanmıştır. Kronik medikal sorunu ya da anormal nörolojik muayene bulgusu olan çocukların çalışmaya dahil edilmemesi planlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Anneler İçin Değerlendirme Araçları

Beck depresyon envanteri (BDE): BDE son bir hafta içindeki belirtileri değerlendiren 21 maddeden oluşur. Her bir madde 0 ile 3 arasında puanlanır (0=depresif belirti yok, 3=güçlü depresif belirti var) (Beck ve ark. 1961). BDE'nin Türkçe çevirisinin geçerlilik ve güvenilirliği yeterince iyi bulunmuştur (Hisli 1989).

Durumluk-sürekli kaygı envanteri (DSKE): DSKE bir tanesi durumsal, diğeri de sürekli kaygı düzeyini değerlendiren iki alt ölçekten oluşur (Spielberger ve ark. 1970). Her bir alt ölçek kaygı belirtilerini ölçen 20 maddeye sahiptir ve 1-4 arası likert tipi puanlanır. DSKE'nin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği de uygun bulunmuş ve

çok sayıda çalışmada kullanılmıştır (Öner ve Le Compte 1985).

Ebeveyn tutumları araştırma ölçeği (ETAÖ): Schaffer ve Bell tarafından geliştirilmiş ve Küçük tarafından Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği yapılmıştır (Küçük 1987, Schaffer ve Bell 1958). Ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarını ölçen bir enstrumandır ve yaygın olarak kullanılır. Beş faktör içerir: (1) aşırı annelik, (2) demokratik tutumlar, (3) düşmansılık ve reddedicilik, (4) ebeveynler arası uyum sorunları, (5) otoriter kontrol.

Erişkin bağlanma ölçeği (EBÖ): EBÖ, Hazan ve Shaver'in bağlanma stili ölçümüne dayalı olarak Collins ve Read tarafından geliştirilmiştir (Collins ve Read 1990, Hazan ve Shaver 1987). Üç tip bağlanma stilini (güvenli, kaçınan, kaygılı/ikircikli) ortaya koyan likert-tipi sorulardan oluşan bir öz bildirim ölçeğidir. Kaçınan ve kaygılı/ikircikli bağlanma stili "güvensiz bağlanma" olarak da gruplandırılır. Bu bağlanma tutumları romantik sevgi ile ilişkilendirilir (Hazan ve Shaver 1987). Türkçe adaptasyonu ve geçerlilik çalışması Alp (1998) tarafından yapılmış ve pek çok çalışmada kullanılmıştır.

Çocuklar İçin Değerlendirme Araçları

Kısa 1-3 yaş sosyal ve duygusal değerlendirme ölçeği- Türkçe (K1/3-SDD): Bu ölçek 1-3 yaş dönemi çocuklarında psikiyatrik belirti şiddetini ve psikososyal gelişim sorunlarını tarama amaçlı olarak hazırlanmıştır (Briggs-Gowan ve ark. 2001). Ölçek, 31'i psikiyatrik sorunları (PS), 11'i de psikososyal gelişimi (PG) değerlendiren 42 maddeden oluşmaktadır. Her bir madde üç seçenekten biri ile puanlanır (0=doğru değil/ nadiyen; 1=kısmen doğru/ bazen; 2=oldukça doğru/ sık sık). Daha yüksek PS puanı daha yüksek psikiyatrik sorun düzeyini, daha yüksek PG puanı da daha iyi düzeydeki psikososyal gelişimi ifade eder. K1/3-SDD'nin Türkçeye çevirisi ve geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Karabekiroğlu-

lu ve arkadaşları (2009) tarafından yapılmıştır ve daha sonra da klinik geçerliliği gösterilmiştir (Karabekiroğlu ve ark. 2010).

Bayley küçük çocuk gelişimi ölçekleri (BKÇGÖ): Bu çalışmada Bayley'in gelişim ölçeklerinden zihinsel beceri ve gelişimi ölçen (mental) ve beden koordinasyon ve ince motor gelişimi değerlendiren (motor) ölçekler kullanılmıştır (Bayley 1969).

Çocuğun bağlanma örüntüsü (ÇBÖ)-Yabancı durum değerlendirmesi: Ainsworth ve arkadaşları (1978) tarafından tarif edilen yabancı durum değerlendirmesi uygulanmıştır. Giriş bölümünde de söz edildiği gibi, yabancı durum yönteminde çocuk annesiyle oyun oynarken odaya yabancı biri girer, daha sonra anne odadan ayrılır ve çocuk yabancı ile yalnız kalır ve sonrasında anne odaya geri döner. Ardışık olarak çocuğun farklı bireylerle birlikte zaman geçirdiği bu yöntemle çocuğun özellikle annesinden ayrılması ve yeniden kavuşması durumlarındaki davranışları ve tepkileri gözlenir. B tipi bağlanma güvenli, A tipi kaçınan, C tipi ise kaygılı/dirençli tip bağlanmadır. Ayrıca hiçbir örüntüye uymayan D tipi (dezorganize) bağlanma tipi de sonradan Main ve Solomon (1990) tarafından eklenmiştir.

Anne-çocuk İlişisini Değerlendirme Araçları

Ebeveyn-çocuk ilişkisi global değerlendirme ölçeği (EÇİGDÖ): Bu değerlendirme 0-3 Yaş Tanı Sistemi (DC:0-3-R) içinde ikinci ekseninde yer alır ve ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkiyi bütüncül olarak ele alır (Zero-to-Three 2005). Seksen ve üstü puanlar "sağlıklı ilişki", 40-70 arası "sorunlu ilişki", 40'ın altındaki puanlama da "bozulmuş ilişki" olarak kabul edilir.

Anne-bebek etkileşimi-çok eksenli değerlendirme (ABEÇED): Bu çalışmada ABEÇED'in geçerlilik ve güvenilirliği araştırılmaktadır. ABEÇED'in maddelerinin belirlenmesi sürecinde ebeveyn-küçük çocuk (parent-toddlers) etkileşimi içinde yer alan tüm unsurlara ait anahtar

kelimeler (örneğin; karşılıklılık, esneklik, kapsayıcılık, uyum vb.) literatür incelemesi sonunda belirlendi. Benzer kavramlar bir araya gruplandı (örneğin; karşılıklılık, göz teması, beden uyumu vb.) ve hem anne hem de çocuğu değerlendirilmesi olası olan kavramlar seçilerek tüm kelimeler 10 ana başlık altında bir araya getirildi. ABEÇED'de anne-bebek etkileşimi ekseninde her biri 10 farklı alanda (fiziksel katılım, duygusal katılım, zevk alma, yanıtılık, karşılıklılık, karşılıklı dikkat, serbestlik sağlama, uyuma yönelik esneklik, destek olma, kabullenicilik) [detayları ekteki ABEÇED formunda belirtilmiştir] puanlanan toplam üç skor [anne skoru (10-50), bebek skoru (10-50) ve toplam (20-100) skor] elde edilmesi öngörüldü. Her biri 1-5 arası likert tipi puanlama ile (1=kesinlikle yetersiz, 2=yetersiz, 3=orta düzeyde, 4=yeterli düzeyde, 5=kesinlikle yeterli düzeyde) on farklı alanda anne ve bebek ayrı ayrı puanlanır. Puanlama sırasında her bir madde için değerlendiricinin özellikle dikkat etmesi gereken unsurlar ve ABEÇED'in kullanımını için önerilen Marmara anne-bebek gözlemi (MABEG) detayları aşağıda belirtilmiştir. Temelde üç faktör olması öngörülmüştür. 1., 2. ve 3. maddelerden "katılım", 4., 5. ve 6. maddelerden "karşılıklılık", 7., 8., 9. ve 10. maddelerden "uyum" faktörü oluşacağı düşünüldü.

İşlem

Öncelikle annelere çalışma hakkında bilgi verilmiş ve onamları alınmıştır. Daha sonra anneler BDE, DSKE, ETAÖ, EBÖ ve K1/3SDD'yi doldurmuşlardır. Ayrıca, bir klinisyen de Bayley gelişim değerlendirmelerini tamamlamıştır. Daha sonrasında Crowell gözlemine çok benzer (çok küçük değişiklikler içermiştir, ayrıntılar aşağıda sunulmuştur) bir yapılandırılmış değerlendirme yöntemi olan MABEG uygulaması için annelere randevu verilmiştir. MABEG video kamera ile kaydedilmiştir. Çocukların ölçek puanlarına kör iki klinisyen (birinci ve ikinci yazar) video kayıtlarını inceleyerek, birbirinden bağımsız olarak ABEÇED, ÇBÖ ve EÇİGDÖ puanlamalarını gerçekleştirmişlerdir.

MABEG (Marmara anne-bebek etkileşimi gözlemi): Bu yöntem bu çalışma kapsamında kullanılmak üzere -Crowell Gözlemi ve Ainsworth yabancı durum değerlendirmeleri temel alınarak- yazarlar tarafından geliştirildi. Yaklaşık 45-60 dakika süren bu incelemede öncelikle anne ile 12-24 aylar arasındaki bebeği, önceden bir oyun değerlendirmesi yapılacağı belirtilerek oyun odasına davet edilir. MABEG iki bölümden oluşur. İlk bölümde üç alt bölüm vardır: “serbest oyun”, “oyuncakları toplama”, “anket doldurulması”. İkinci bölümde ise iki alt bölüm vardır: “yapılandırılmış oyun”, “ayrılma-birleşme”.

“**Serbest oyun**” bölümünde standart bir oyun seti ile (oyuncak bebek, anne ve babadan oluşan aile; ev; arabalar; top; tabak, çatal vb. mutfak eşyaları; sevimli ve korku uyandıran oyuncak hayvanlar; küpler; belirli şekillerde delikleri olan kutunun uygun delikten içine atmak için legolar; giydirilebilir oyuncak bebekler vb.) oynanır. Anne ya da babanın oyuna nasıl katıldıkları, oyunda çocukla iletişimde ne kadar becerikli oldukları, çocuğu ne kadar yönlendirdikleri, ne kadar serbest bıraktıkları, ebeveynlerin kendi aralarında nasıl iletişim kurdukları ve çocuğa yönlendirdikleri istek ve komutları nasıl belirlediklerine dikkat edilir. Aynı zamanda çocuğun anne ve babasını oyuna ne kadar davet ettiği, kurmaca oyun oynayıp oynamadığı, oyunun kurallarını belirleme ve uygulamada nasıl bir tutum sergilediği önemlidir. Hangi oyuncakları seçtiği, nasıl oynadığı (örneğin; arabaları birbirine çarpıtma, oyuncakları parçalama, bebekleri uyutma, yedirme vb.) mutlaka not edilmelidir. Bu bölüm yaklaşık olarak 15 dakika sürer ve klinisyen oyuna müdahale etmez.

“**Oyuncakları toplama**” bölümüne geçerken dışarıdan kapı tıklatılarak ebeveyne oyuncakları toplama aşamasına geçmesi yönergesi verilmiş olur. Önceden ebeveyne belirtildiği üzere, oyuncakları yeterince topladıklarına inandıkları zaman odaya bırakılmış 8-10 soruluk bir anket doldurması aşamasına geçilir.

“**Anket doldurulması**” aşamasında ebeveynin bir görev yerine getirirken çocuğuyla ilgilenmesi, onun taleplerine yanıtları vb. pek çok durumun gözlenmesi fırsatını sunar.

“**Birlikte oyun**” aşamasında klinisyen odaya girerek üç farklı oyun ödevi verir. Şu yönergeleri sunar: “İlk önce bu kutunun içindeki müzik aletinin tuşlarına birer kere vurduracaksınız. Daha sonra halkaları büyükten küçüğe yerlerine yerleştireceksiniz, üçüncüsünde de şekilleri uygun yerlerden atmasına yardımcı olacaksınız.” Yaklaşık 15 dakika süren bu bölümün sonuna doğru, sessizce, ebeveynlerden üç dakika dışarıda beklemeleri istenir.

“**Ayrılma-kavuşma**” bölümünde ebeveynlerin odanın dışına çıkması sonrasında çocuğun ne yaptığına (örneğin hemen arkalarından gittiği, kapıyı kapattırmadığı, sakince oyuna devam ettiği, klinisyene nereye gittiklerini sorduğu vb.) dikkat edilir. Ebeveynlerin yaklaşık üç dakika dışarıda beklemeleri sonrasında, ebeveyn odaya girer. Kavuşma sonrası çocuğun ebeveynlerine karşı nasıl tepki verdikleri, ebeveynin çocuğa nasıl yaklaştığı, çocuk ve ebeveynlerdeki kaygı düzeyleri ve kaygı ile baş etme yöntemleri not edilir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin istatistiksel analizi için Sosyal Bilimler için istatistik paket programı (Statistical Program for Social Sciences/SPSS) 16.0 sürümü kullanılmıştır. Tüm puanların normal dağılım gösterip göstermediklerine Kolmogorov-Smir-

nov testi ve histogramlar incelenerek karar verilmiştir. Kategorik verilerin karşılaştırılmasında ki-kare (X^2) testleri, sürekli verilerin karşılaştırılmasında uygun olan Student-t, Mann-Whitney U ya da Wilcoxon testleri uygulandı. Ölçekler arası korelasyonlar parametrik (Pearson’s) ya da nonparametrik testlerle (Spearman’s) ince-

lendi. ABEÇED puanlamsında birinci yazarın saptadığı skorlar indeks skor olarak alındı ve ikinci değerlendirmecinin ölçümleri kontrol skor olarak kabul edildi. ABEÇED'in toplam skorları ve alt skorlarının iç tutarlılığı Cronbach α ile hesaplandı. EÇİGDÖ skorlarına göre 80 ve üstü "normal", 80'in altı "sorunlu" olarak kabul edildiğinden, iki değerlendirmeci arası güvenilirlik hesaplamasında EÇİGDÖ için 80 puan kesim puanı olarak ele alındı. Tüm analizler için anlamlılık düzeyi $p \leq 0.05$ olarak kabul edildi. Ancak bazı ölçümlerde çok sayıda karşılaştırma yapıldığından Bonferroni düzeltmesi uygulandı (örneğin; ETAÖ 5 alt skora sahip, $p < 0.05/5$ anlamlı kabul edildi).

BULGULAR

Katılımcıların demografik verileri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcıların demografik verileri

	Tüm katılımcılar (n:40)
Cinsiyet (erkek/kız) (n)	21/19
Çocuğun yaşı (ay)	16.7±4.1
Çocuğun Bayley mental skoru	95.4±14.2
Çocuğun Bayley motor skoru	98.3±14.2
Annenin yaşı	33.0±5.3
Annenin eğitim durumu (>8 yıl)	33 (%82.5)
Babanın yaşı	36.5±4.3
Babanın eğitim durumu (>8 yıl)	37 (%92.5)

Katılımcıların ölçek puanlamalarının sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

ABEÇED'in Güvenilirliği

İç Tutarlılığı: ABEÇED'in iç tutarlılık skorları (hem anne hem çocuk hem de toplam) mükemele yakın düzeyde bulunmuştur (Cronbach

α skorları: indeks anne=0.94, çocuk=0.95, toplam=0.94; kontrol anne=0.94, çocuk=0.92, toplam=0.94).

Kişiler Arası Güvenilirliği

ABEÇED'in kişiler arası korelasyonları anlamlı olarak yüksek bulunmuştur (anne skorlarında Pearson's rho=0.49, $p=0.001$; çocuk skorlarında, rho=0.65, $p<0.001$; toplam skorda rho=0.62, $p<0.001$). Her bir maddenin kişiler arası güvenilirliği Tablo 3'te verilmiştir.

ABEÇED'in Geçerliliği

ABEÇED'in Kriter Geçerliliği ve Diğer Ölçeklerle Korelasyon Analizleri: ABEÇED ve EÇİGDÖ skorları arasındaki korelasyonlar Tablo 4'de gösterilmiştir.

ABEÇED'in Yapı Geçerliliği Alt Skorları ve Kesim Puanları: Her iki puanlamacı arasında ortalama değer kullanıldığında ABEÇED'in çocuk ve anne alt puanları pek çok ölçek puanı ile anlamlı korelasyonlar göstermiştir. Örneğin, ABEÇED-anne puanı çocuktaki Bayley mental skorları (Spearman's rho=0.47, $p<0.01$) ve motor skorları (Spearman's rho=0.33, $p<0.05$) ile po-

Tablo 2: Çocuk, anne ve ilişkiye ait değerlendirme sonuçları

	Toplam (n:40)
Anne BDE skoru	8.3±7.9
Anne Durumluk Kaygı skoru ^a	44.6±3.6
Anne Sürekli Kaygı skoru ^a	43.3±4.8
K1/3-SDD-problem	12.9±6.6
K1/3-SDD-beceri	16.3±3.9
Anne- güvenli bağlanma (n)(%)	35 (%87,5)
ETAÖ -1	33.6±8.6
ETAÖ -2	20.6±4.6
ETAÖ -3	29.7±8.1
ETAÖ -4	15.5±3.0
ETAÖ -5	35.6±10.2
EÇİGDÖ (İndeks skor)	78.7±14.0
EÇİGDÖ (Kontrol skor)	74.5±17.1
EÇİGDÖ (İndeks skor) sorunlu (n) (%)	16 (40%)
EÇİGDÖ (Kontrol skor) sorunlu (n) (%)	15 (37.5%)
Çocuk bağlanması (indeks) güvensiz (n) (%)	13 (32.5%)
Çocuk bağlanması (kontrol) güvensiz (n) (%)	15 (37.5%)

zitif yönlü korelasyon gösterirken, K1/3-SDD-sorun puanları ile ters yönlü bir şekilde anlamlı korelasyon (Spearman's rho=-0.34, p<0.05) göstermiştir. Öte yandan, ABEÇED-çocuk puanları da K1/3-SDD-beceri puanları (Spearman's rho=0.37, p<0.05) ve Bayley-mental skorları ile (Spearman's rho=0.39, p<0.05) anlamlı bir korelasyon içindedir.

ABEÇED puanları BDE ile anlamlı bir korelasyon göstermezken, SDKE-durumluk puanlı ile

ABEÇED toplam puanı arasında anlamlı bir ters korelasyon bulundu (Spearman's rho=-0.35, p=0.037). Ayrıca ABEÇED-anne puanları da ETAÖ'nün çeşitli alt skorları ile anlamlı ters korelasyonlar ortaya koydu (demokratik tutum: Spearman's rho=-0.45, p<0.01; sıkı disiplin: Spearman's rho=-0.41, p:0.01). Çocuğun bağlanma örüntüsü ile ABEÇED puanları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, güvenli bağlanan (n=27) çocukların, güvensiz bağlananlara (n=13) göre ABEÇED-çocuk (42'ye karşılık 35, u=68,

Tablo 3: ABEÇED skorlarının kişilerarası korelasyon sonuçları

ABEÇED itemleri	Kişiler arası korelasyonlar			
	Anne puanı		Çocuk puanı	
	Spearman's Rho	P	Spearman's Rho	P
1. Fiziksel katılım	0.38	0.015	0.18	A.D.
2. Duygusal katılım	0.35	0.029	0.42	0.007
3. Zevk alma	0.33	0.037	0.44	0.004
4. Yanıtlılık	0.43	0.006	0.54	<0.001
5. Karşılıklılık	0.34	0.032	0.52	0.001
6. Karşılıklı dikkat	0.35	0.025	0.45	0.004
7. Serbestlik sağlama	0.31	0.054	-0.22	A.D.
8. Uyuma yönelik esneklik	0.27	A.D.	0.14	A.D.
9. Destek olma	0.22	A.D.	0.50	0.001
10. Kabullenme	0.42	0.007	0.54	<0.001
Toplam	0.49^a	0.001	0.65^a	<0.001

^aPearson's; ABEÇED: Anne-bebek etkileşimi-çok eksenli değerlendirme

Tablo 4: ABEÇED ve EÇİGDÖ skorları arasındaki korelasyonlar

	Spearman's rho			
	1	2	3	4
1. ABEÇED (Toplam) (İndeks)	-	0.52 ^a	0.86 ^b	0.53 ^a
2. ABEÇED (Toplam) (Kontrol)		-	0.60 ^b	0.92 ^b
3. EÇİGDÖ (İndeks)			-	0.65 ^b
4. EÇİGDÖ (Kontrol)				-

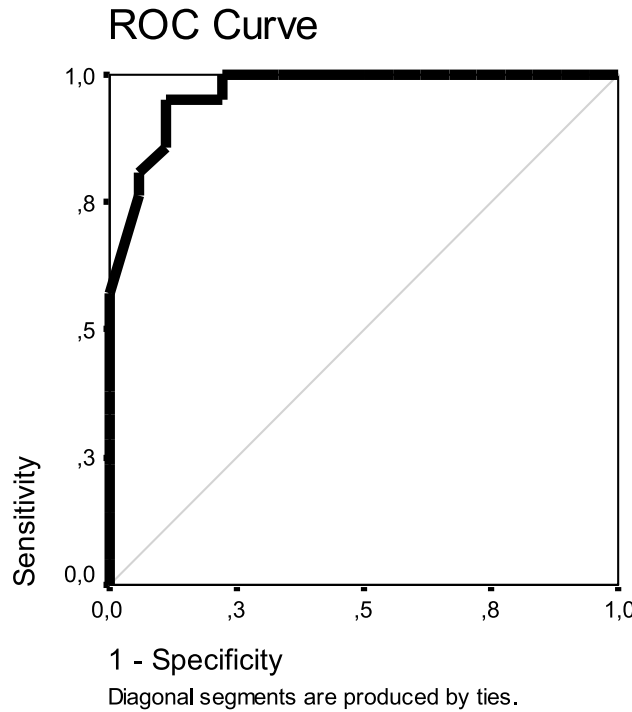
^ap<0.001, ^bp<0.001; EÇİGDÖ: Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Global Değerlendirme Ölçeği; ABEÇED: Anne-bebek etkileşimi-çok eksenli değerlendirme

$p=0.002$) ve ABEÇED-toplam (85'e karşılık 75, $u=91$, $p:0.014$) puanları anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur.

İki puanlamacı arasındaki ortalama skorlar kullanılarak, ABEÇED-toplam puanı 70 ve üstünü "sorunsuz ilişki", 70'in altını da "sorunlu ilişki" olarak aldığımızda, EÇİGDÖ ortalama skorlarına göre (80 ve üstü "sorunsuz"; 80'in altı "sorunlu") sorunlu ilişki varlığını saptamaya yönelik ROC eğrisi yapılmıştır ve duyarlılığı %95, özgüllüğü %89 bulunmuştur (Şekil 1).

Şekil 1: ABEÇED-toplam puanı 70 ve üstünü "sorunsuz ilişki", 70'in altını da "sorunlu ilişki" olarak aldığımızda, EÇİGDÖ ortalama skorlarına göre (80 ve üstü "sorunsuz"; 80'in altı "sorunlu") sorunlu ilişki varlığını saptamaya yönelik ROC eğrisi (duyarlılığı %95, özgüllüğü %89)

TARTIŞMA

Erken çocukluk döneminde bebeklerle anneleri arasındaki etkileşimin niteliğinin laboratuvar ortamında incelenmesi ve etkileşimin yapıtaşlarının puanlanmasına dayalı özgün bir yöntem olan ABEÇED'in geçerlilik ve güvenilirliğinin

araştırıldığı bu çalışmada, ABEÇED'in geçerli ve güvenilir bir değerlendirme aracı olduğuna dair oldukça yeterli veriler elde edilmiştir. Bu yaş grubunda anne-bebek arası ilişkinin niteliğinin önemi dikkate alındığında, bu ilişkinin niteliğini ölçebilecek geçerli ve güvenilir araçların ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır. Halen bu amaçla üretilmiş araçların sayısı özellikle ülkemizde oldukça yetersizdir. Bu çalışma ABEÇED'in oldukça verimli bir şekilde uygulanabilecek ve ayrıntılı değerlendirmeye olanak sağlayacak bir araç olduğunu göstermiştir.

ABEÇED'in geçerlilik ve güvenilirlik verileri incelendiğinde, öncelikle iç tutarlılık skorlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 3'te gösterilen kişiler arası güvenilirliği, özellikle çocuk ve anne skorlarında oldukça yüksek, anne skorlarında da oldukça yeterli bir korelasyon ortaya koymuştur. Her bir madde için kişiler arası korelasyonlar incelendiğinde ise, tek bir madde

Anne-Bebek Etkileşimi Çoğul Eksenli Değerlendirme (ABEÇED)

Çocuğun adı-soyadı:..... Değerlendirmeci:.....

Çocuğun doğum tarihi: ...../...../..... ( )Erkek ( )Kız Bugünün Tarihi:...../...../.....

Ebeveynin adı-soyadı:..... ( )Anne ( )Baba

*1-3 yaş çocukları ile ebeveynleri arasındaki ilişkiyi değerlendirir. Yapılandırılmış oyun görüşmesi sonrası, aşağıdaki açıklamalar doğrultusunda Ebeveyn ve Çocuk ayrı ayrı puanlanır.***1: çok kötü/yetersiz 2:kötü/yetersiz 3: orta 4:iyi/yeterli 5:oldukça iyi/yeterli**

İlişki eksenini		Açıklama	E:Ebeveyn		Ç:Çocuk				
1.	Fiziksel Katılım (physical involvement)	Oyuna/etkileşime kendiliğinden fiziksel olarak katılım ve diğeri ile fiziksel olarak yakınlığı ve teması sürdürme düzeyi	E	1	2	3	4	5	
			Ç	1	2	3	4	5	
2.	Duygusal Katılım (Affective expressiveness)	Oyunda ve karşılıklı etkileşimde duygularını, sözler, ses tonu, jest ve mimikleri ile ifade etme düzeyi	E	1	2	3	4	5	
			Ç	1	2	3	4	5	
3.	Zevk Alma (Pleasure)	Oyunda/etkileşimde birlikte olmaktan zevk aldığı sözler, ses tonu, mimik ve jestlerle ifade etme düzeyi	E	1	2	3	4	5	
			Ç	1	2	3	4	5	
4.	Yanıtılık (Responsiveness)	Oyunda ve etkileşimde diğeri'nin jest ve mimiklerine, etkileşim taleplerine uygun ya da uygunsuz yanıt verme düzeyi	E	1	2	3	4	5	
			Ç	1	2	3	4	5	
5.	Karşılıklık (Reciprocity)	Oyunda/ etkileşimde diğeri'nin etkileşim taleplerini, jest ve mimiklerini doğru anlama ve uygun karşılık verme düzeyi	E	1	2	3	4	5	
			Ç	1	2	3	4	5	
6.	Karşılıklı dikkat (joint attention)	Oyunda/ etkileşimde üçüncü bir nesne ya da kişiye eşzamanlı olarak dikkat verebilme, diğeri'nin işaret ettiğine odaklanabilme düzeyi	E	1	2	3	4	5	
			Ç	1	2	3	4	5	
7.	Serbestlik sağlama (Non-intrusiveness)	Oyun/ etkileşimde diğeri'nin seçimlerine, özerlik arayışına ve kısa uzaklaşma dönemlerine saygı gösterme ve yeterince bekleyebilme düzeyi	E	1	2	3	4	5	
			Ç	1	2	3	4	5	
8.	Uyuma yönelik esneklik (Adaptive Flexibility)	Karşılıklı etkileşimde uyumu bozmamak, inatlaşmamak amacıyla oyun kurallarında ve kendi seçimlerinde esneklik gösterebilme	E	1	2	3	4	5	
			Ç	1	2	3	4	5	
9.	Destek olma (Support)	Oyun/ etkileşimde diğeri yardım istediğinde ya da sıkıntısını ifade ettiğinde ona destek olma ve bir şey başardığında onu ödüllendirme düzeyi	E	1	2	3	4	5	
			Ç	1	2	3	4	5	
10.	Kabullenme (Acceptance)	Oyun/ etkileşimde diğeri'nin kendisine yönelmiş olumsuz davranışını kabullenebilme ve hoş görebilme düzeyi	E	1	2	3	4	5	
			Ç	1	2	3	4	5	

Ebeveyn Toplam:

Çocuk Toplam:

Genel Toplam:

(uyuma yönelik esneklik) dışında yeterli düzeyde güvenilirlik görülmektedir. Her bir alt madenin kişiler arası uyumu ileriki çalışmalarda daha da detaylı incelenebilir. Öte yandan, halen anne-bebek arası ilişkinin niteliğini değerlendirmek için yaygın olarak kullanılan bir yöntem olan EÇİGDÖ ile de oldukça yüksek bir uyum gösterilmiştir (Tablo 4).

ABEÇED'in yapı geçerliliğine yönelik yapılan değerlendirmelerde de özellikle ABEÇED skorlarının annenin kaygı düzeyi ve çocuktaki sosyal duygusal sorun düzeyi ile ters, çocuğun mental ve motor gelişim düzeyi ve K1/3-SDD beceri puanları ile pozitif yönlü bir uyum göstermesi dikkat çekicidir. ABEÇED'in toplam skorlarının yanı sıra, anne ve çocuk alt skorla-

rının da bulunması bu ilişkileri görme ve değerlendirme fırsatı vermesi açısından oldukça önemli bir olanak sağlamaktadır. ABEÇED'in tüm alt skorlarının anne ya da çocuktaki çeşitli psikopatolojilerle ilişkisini saptamak için ileriki çalışmalarda daha geniş örneklemlerle çalışma desenleri kullanılabilir.

ABEÇED değerlendirmesi için önerilen MABEG uygulaması da hem ABEÇED puanlaması için hem anne-bebek çiftini ayrıntılı gözleme olanağı sunması açısından oldukça faydalı olmuştur. Bu uygulama ile çocukların bağlanma örüntülerini de değerlendirmek mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada ABEÇED puanlarının çocuktaki bağlanma örüntüsü ile de anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmüştür.

ABEÇED'in "sorunlu" ve "sorunsuz" ilişki arasındaki kesim puanını saptamaya yönelik yapılan değerlendirmelerde de 70 skorunun hem duyarlılık hem de özgüllük açısından oldukça uygun olduğu görülmüştür (Şekil 1). İleriki çalışmalarda kesim puanı olarak 70'in kullanılmasının uygun olduğu düşünülebilir.

ABEÇED tüm bu veriler dikkate alındığında, günümüzde benzer amaçlarla kullanılan diğer değerlendirme yöntemlerine görece çeşitli üstünlükler taşımaktadır. Örneğin, anne-bebek etkileşimini değerlendirmek için hâlen çok sık kullanılan bir diğer yöntem olan "duygusal ulaşılabilirlik" (emotional availability) (Biringen ve ark. 1993) anne ve çocuğu ayrı ayrı ele almaz. Ayrıca herhangi bir yapılandırılmış format içermeyen, 1-2 dakikalık çok kısa süreli değerlendirmeler bile duygusal ulaşılabilirlik puanlaması için yeterli olarak görülür. Bu nedenlerle elde edilen puanlamalar kimi zaman oldukça öznel ve indirgeyici olabilmektedir.

Ayrıca, günümüze kadar yapılan çalışmalarda ve kullanılan değerlendirme araçlarında anne-bebek arası etkileşimin içeriğinde yer alan unsurların ve etkileşimin farklı boyutlarının pu-

anlaması yeterince incelenmemiştir. ABEÇED ilişkinin farklı boyutlarını da puanlama fırsatı sunmaktadır. Daha geniş örneklemlerle çalışmalarda ABEÇED alt puanlarının faktör analizleri yapılarak anne-çocuk ilişkisinin alt boyutları daha detaylı incelenebilir.

Bu çalışmanın çeşitli kısıtlılıkları sayılabilir. Örneğin, ABEÇED maddeleri belirlenirken anne-bebek etkileşiminin niteliksel unsurları sistematik olarak belirlenmemiştir. Çok daha detaylı bir puanlama yapılabilir ve sonrasında faktör analizleri ile madde sayısı sistematik olarak azaltılabilirdi. Ancak çok benzer ifadelerin puanlaması ve ayırt edilmesi de oldukça karıştırmacı olabileceğinden hareketle, ABEÇED'in geliştirilmesi aşamasında mümkün olduğunca birbirinden bağımsız maddelerin belirlenmesi hedeflenmiştir. Öte yandan, benzer desenli çalışma yok denecek kadar azdır ve geliştirilen puanlama (ABEÇED) ile ilgili sağlıklı bir güç analizi ile örneklem sayısını hesaplamak zor olmaktadır. Bu çalışmadaki örneklem sayısı mevcut 10 maddenin faktör analizini yapmak için yeterli görülmemiştir. İtemlerin ifade ettikleri niteliklere bakıldığında "katılım", "karşılık", "destek" vb. alt boyutların oluşabileceği öngörülebilir.

Sonuç olarak, bu çalışma ülkemizde oldukça gerekli olan bir değerlendirme yöntemini inceleme ve verilerini sunma fırsatı vermiştir. Tüm bulgular ABEÇED'in anne-bebek etkileşimini değerlendirmede yeterince geçerli ve güvenilir bir yöntem olduğunu desteklemektedir. Anne-çocuk etkileşimini farklı klinik durumlarda ve yaşlarda (örneğin 2-4 yaş) değerlendirmek için ABEÇED'in kullanılacağı yeni çalışmalar ABEÇED'in geçerlilik, güvenilirlik ve kullanılabilirliği için ek bulgular ortaya koyacaktır.

KAYNAKLAR

Ainsworth MDS (1967) *Infancy in Uganda. Infant care and the growth of love.* The Johns Hopkins Press, Baltimore.

Ainsworth MDS, Blehar MC, Waters E ve ark. (1978) *Pat-*

terns of Attachment. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Alp EI (1998) *A validation study of two attachment inventories with Turkish young adults. Unpublished master thesis, Bogazici University, Istanbul, Turkey.*

Bayley N (1969) *Manual for the Bayley Scales of Infant Development. New York: Psychological Corp.*

Beck AT, Ward CH, Mendelson M ve ark. (1961) *An inventory for measuring depression. Arch Gen Psychiatry 4:561-571.*

Biringen Z, Robinson J, Emde RN (1993) *Emotional Availability Scales. Unpublished manual, University of Colorado.*

Collins NL, Read SJ (1990) *Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. J Pers Soc Psychol 58:644-663.*

Crowell JA, Feldman SS (1988) *The effects of mothers' internal working models of relationships and childrens behavior and developmental status on mother-child interaction. Child Dev 59:1273-1285.*

Emde RN (1989) *The infant's relationship experience: Developmental and affective aspects. Relationship disturbances in early childhood içindeIA. J. Sameroff ve RN Emde (ed), Basic Books, New York, s:33-51.*

Field T (1994) *The effects of mother's physical and emotional unavailability on emotion regulation. Monogr Soc Res Child Dev 59 (2-3, Serial No. 240):208-227.*

Hazan C, Shaver P (1987) *Romantic love conceptualized as an attachment process. J Pers Soc Psychol 52:511-524.*

Hisli N (1989) *Beck depresyon envanteri'nin üniversite öğrencileri için geçerliği, güvenilirliği. Psikoloji Dergisi 7:3-13.*

Karabekiroglu K, Rodopman-Arman A, Ay P ve ark. (2009) *The reliability and validity of the Turkish version of the brief infant-toddler social emotional assessment (BITSEA). Infant Behav Dev 32:291-297.*

Karabekiroglu K, Briggs-Gowan MJ, Carter AS ve ark.

(2010) *The clinical validity and reliability of the brief infant-toddler social and emotional assessment (BITSEA). Infant Behav Dev 33:503-509.*

Karabekiroglu K, Kuşçu-Orhan Ş, Akman İ ve ark (2012) *Reliability and validity of parent-toddler interaction- multi-axial assessment (PTI-MAXA): a preliminary study" 20th congress of international association of child and adolescent psychiatry & allied professions (IACAPAP), Neuropsychiatrie de l'enfance et de l'adolescence, Paris, s:281-282.*

Karabekiroglu K, Akman İ, Kuşçu-Orhan Ş ve ark. (2015) *Mother-child interactions of preterm toddlers. Nöro Psikiyatr Ars 52:157-162.*

Küçük S (1987). *The validity of the Turkish form of PARI Subscales. Unpublished doctorship thesis, Bogazici University, Istanbul, Turkey.*

Main M, Solomon J (1990) *Procedure for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth strange situation. Attachment In The Preschool Years: Theory, Research And Intervention içinde. M Greenberg, D Cicchetti, M Cummings (ed) University of Chicago Press, Chicago, s:121-160.*

Öner N, Le Compte A (1985) *Durumluk- Sürekli Kaygı Envanteri Elkitabı. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.*

Schaffer ES, Bell R (1958) *Development of a parental attitude research instrument. Child Dev 29:339-361.*

Spielberger CD, Gorsuch RL, Lushene RE (1970) *Manual for State-Trait Anxiety Inventory. Consulting Psychologist Press, California.*

Thompson RA (1994) *Emotion regulation: a theme in search of definition. Monogr Soc Res Child Dev 59 (2-3, Serial No. 240).*

Zero-to-Three. *Diagnostic Classification: 0-3R (DC:0-3R) (2005). Diagnostic Classification Of Mental Health and Developmental Disorders of Infancy and Early Childhood: 0-3. Zero to Three Press, Washington, DC.*

Ziv IV Y, Aviezer O, GM ve ark. (2000) *Emotional availability in the mother-infant dyad as related to the quality of infant-mother attachment relationship. Attach Hum Dev 2:149-169.*